

Mórh, Tolnay Klári, Hegedüs D.
Szabó, Kovács Nóra és Orosz Lujza

Idegen földön

EGY FILM ELŐTORTÉNETE

II. A forgatás

Mindig meghat, hogy Gaál István felhív vagy felugrik hozzánk, s beszámol az előkészületek állásáról. Gesztus, amely a filmcsinálás további szakaszaiban is társává avat, noha hasznomat már aligha veheti. Lemegy a Balaton mellé, megnézi azt a családi helyszínt, ahol én a drámátat legyökeresztetni akartam, felvételeket készít. Ez nagy örömmel tölt el, mert annak a jele, hogy pontosan ráérzett arra a környezetre, megteremtette magában azt az atmoszférát, amelyet én felidézni akartam. Érdekes egyébként, hogy noha az ország más tájáról, s más környezetből jöttünk, rokonsága öregasszonyai neki is hasonló élménnyel szolgáltak, mint az enyémekek nekem.

Beszámol a színésztoborzásról is. Mintegy kárpoztás, hogy Tolnay és Dayka játszik a filmben: rájuk gondoltam, mikor még a Madáchnak írtam a darabot. A harmadik öregasszony alakítóját, Orosz Lujzát nem ismerem. Pista szokásához híven, csuklójával képzeletbeli verejtéket töröl le a homlokáról: a film tartópillérei megvannak. De ki játssza a fiatalokat?

Három fiúval és három lánnyal

csinálnak próbafelvételt. Pista nevében meghív a rendezőasszisztens, Mátis Lilla. A pasaréti műteremben iszonyú a nyüzsgés, szemközt valami kosztíműs filmen dolgoznak, egymásra érkeznek a grófok, udvarhölgyek, apródok. Nálunk is nagy a jövés-menés, az éttermi jelenetet veszik fel, asztalt terítenek, világítást próbálnak, a kamera mögé ülő Illés Györgyöt tologatják a kis felvevőkocsin, Illés menet közben lassan forgatja a kamerát, vajon mit lát benne, én csak poros műtermet látok, s egy barátságtalan asztalt. Az asztal mögött magas, keskeny tábla, jobbra-balra teszik, a tetejére valaki felrajzolta a tekerceseket, és beírta: INRI. Mint később megtudom, az ilyen táblát négernek hívják.

Szünet. Rengeteg a holtidő. Tudom, hogy nem valóságos holtidő, közben valaki ácsol, beállít, szerepet ismét, sminkel, fésül. Kinn állunk a lépcsőházban. „Mondd, épeszű ez a forgatókönyv?” — kérdem Illés Györgytől. „Igen” — feleli, remélem meggyőződéssel.

Végre kezdődik a felvétel. Pista odaül az asztalhoz a két fiatal mellé, instrukciókat ad. Nem hallom mit mond, nagyon halkán beszél, s háttal ül felém. Centivel mérik ki a távolságot a kameráig, Mátis Lilla előhozatja az ételt, rántott máj, szal-

vétával letakarva, hogy ne szálljanak rá a legyek. „Szeretitek a rántott májat?”— kérdezi Mátis Lilla. „Igen” — mondja mérsékelt lelkesedéssel Hegedűs D. Géza, az első párból a fiú.

Kovács Nóra a második párbán van. Felvétel előtt egy széken ül a fal mellett, olvassa a szöveget. Gaál Pista bemutat, Nóri lentről, ültéből szinte pimaszul végigmér. Ettől rögtön neki drukkolok. Ilyennek képzeltem el Marit, csinosnak, kicsit pimasznak, Nóra a próbafelvételnél hozza is a főlényes nagyszájúságot.

Megvan a helyszín is, újságolja egy nap Pista. Egy lakás a Marx téren, egy ház és kert Szentendrén. A lakás pontosan olyan, amilyennek lennie kell. A felvétel szünetében Pista odavezet az ablakhoz, lemutat a Marx térre, a Nagykorútra: ő már látja képzeletében a bevezető képsorokat, nekem még semmit nem jelent a látvány. A lakás feldúlva, gerendák húzva a mennyezet alá, holmik, kábelek, kétszerannyi ember, mint ahány a szobákba befér, meleg, a szereplők arcáról minduntalan letörlik a szinte láthatatlan verejtéket is, Nóra egy tincset igazítják egy parányit jobbra-balra, a háziak valahol a konyhában vagy a folyosón húzódtak meg. Most látom először igazán, mennyi ember kell a filmcsináláshoz: sminkes, fodrász, építők, akik építenek és rombolnak, világosítók nagy számban, van aki a reflektort tartja, „négert” húzkod, selemcsitákkal szűri a fényt, van, aki a napi anyagfelhasználást könyveli, Mátis Lilla néha felkiált: „Csendet kérek, gyerekek, próba”, aztán a hangmérnök hangja mélyen, a hangosanbeszélőből: „Felvétel”, Mátis Lilla hangja élesen: „Felvétel indul — most”, csapó csattanása, Gyuri bácsi és Pista ott ülnek félfenékkel a kameraman, Nyaki mögött a kamera kocsián, bejön Nóri, lefut a jelenet, „Eddig” mondja Pista, kialszanak a reflektorok, mindenki megmozdul, aztán Gyuri bácsi vagy Pista hangja: „Gyerekek, megismételjük”. Megismétlik, akkor is, ha nagyjából jó, mert hátha valami technikai gikszer történt.

Mire Szentendrére kijutok, már folyik néhány napja a forgatás. Nagy, elvadult kert, kissé elhanya-

golt ház, a kertet az építők már körülvették ál kőfállal, a ház mögé is építettek egy pincebejáratot. „Ugye látod, hogy ez kamu”— mondja Pista, mikor körülvezet. Nem vettem észre. A ház berendezése is kész, szinte porossá vált a belezúfolt régi tárgyaktól. Egy-egy nemesebbnek látszó darabra pillantva már meg sem merem kérdezni, valódi-e.

Amikor csak időm van, kimegyek a forgatásra. Néha mikor megerkezem, érzem — vagy csak képelem — hogy vibrál az idegességtől a levegő. De azért igyekszik mindenki jókedvűnek mutatkozni: Gaál Pista halk és mosolyog, Illés György bedörmög egy viccet, nagy nevetések esnek. A feszültség nemcsak emberi akaratok összeütközéséből származik: a technika sem kegyes a stábhöz. Egyik nap bedöglök a felvevő, abba kell hagyni két napra a munkát. Mások kiderül a muszterből, hogy valami szösz vagy pihe került az objektív elé: több napi felvételt meg kell ismétlni. És hajcsárként ott áll a csoport mögött napkorbácsával az időjárás: addig kell befejezni a külső képeket, míg jó az idő. Meg addig, míg be nem indul a színházi szezon, és vissza nem követeli a színészeket. Hegedűs D. Géza már most is nehezen tud elszakadni a próbákról, el-elmarad, vagy késik miatta a forgatás.

Míg kijárok, többnyire a verandai jeleneteket forgatják. Van ahol túl hosszú a szöveg, leülünk a színészekkel húzni. Alakítani kell valamit a végén is, noha azt még nem forgatják. Megcsinálom, jóváhagyatom Pistával, aztán megmutatom Nórinak: az ő szövege lesz. Egy fontos mondatot nehezen kimondhatónak talál, jobb, ha most mindjárt kiigazítjuk, ne felvételkor legyen belőle küzdelem és tiltakozás.

Nehezen kimondható mondatok. Önteltebb percekben azt hiszem, hogy az általam írt párbeszédetek természetesebbek a maguk stilizált módján. Most derül ki, hogy az, ami papíron könnyen kimondhatónak látszik, a valóságban nem az. Ámbár a színészek ellenállása sem mindig indokolt. Franciskának ezt a mondatot kell mondania: „Gondoskodva lett róla.” Orosz Lujza esetlennek és magyartalannak találja a mondatot, az is. De

az adott helyzetben magatartást és társadalmi osztályt jelez. Pista elmagyarázza Orosz Lujzának, miért kell a mondatnak így maradnia. Ennek nagyon örülök, mert megint kiderül, hogy pontosan azt az alakot érzi, amivé én Franciskát formálni igyekeztem.

Éjszakai felvételek. Úgy toporgunk, bámszokodók és dolgozók, az üvegezett veranda körül, mintha az állatkerti akváriumban volnánk. Nem jó a kameraállítás: Gyuri bácsi kifűrészelteti az építőkkel az egyik falat. Közben jövés, menés, a vezérkar tanácskozik, a színészek sétálnak, szerepet mormolnak, a ház mögötti rög-tönzött büfében sorban állunk kávéért, a sminkes fekete kencés ládája a fa alatt, néha ráül valaki, beszélgetés, csiga kúszott egy vaslemezre, az egyik világosító közelről rávilágít a reflektorral, a csiga szinte szétsül, sercegve, a lemezem. „Ez mért kellett?” — kérdezem. Nem felelnek. Aztán: „Próba, csendet kérek”, majd „Felvétel, csendet kérek”. Megmerevüink a veranda körül, mintha egy gyerekkori játékunkat játszanánk: „szobroznánk”.

Tolnay. Heves összecsapás Franciskával, Franciska kirohan, Tolnay-Rózsika követi az ajtóig, s onnan is lövi utána a szemrehányásait. „Klárrikám, ez nem jó” — mondja a próbánál Illés György. „Nem tudom a kamerával kísérni.” „Csináljam így?” — kérdezi Tolnay, s ahelyett, hogy mozgásával is, szavaival is mintegy kergetné Franciskát, ülve marad az asztalnál, s kissé alkoholtöltött, mélyen megbántva, csendesen maga elé mondja a szöveget. Tökéletes. Mint mindig, mindenben, elgyönyörködött a mesterségbeli tudásnak ez a közjátéka.

Alakul a film. Nemcsak a leforgatott jelenetek számából érezhető ez: imitt-amott már az újságok is hirdással élnek róla. A Film Színház Muzsikában megszólal Gaál István, Illés György, és sajnos én is. Sajnos, mert bosszúsággal jár. Azt mondom ugyanis a lap szerint magamról, hogy „finomkodó író vagyok”. Mégha annak hinném is magamat, nem mondanám, mert hülye író nem vagyok. Első mérgemben írni akarok a lapnak, aztán legyintek: kit érdekel az, hogy én mit mondok magamról.

E forgatási kibicelések során mind erősebbé válik bennem a meggyőződés: én leszek az, aki legkevesbé fogja majd tudni, milyen filmet is csináltunk. A rendező, az operatőr bármily szubjektíven is, de hozzá tudja mérni ahhoz, amit elképzelt. Nyilván eleve, magukban is vizuálisan fogalmaztak. Én viszont szavakban, s ha a forgatás során a szavakat képek váltják fel — hiányérzetem van. Például mikor Nóri a reggeli-zőasztalnál a darázsszal küszködik. Nekem itt hiányzik a darabbeli előzmény, egy hosszú monológ, amelynek nyilván nincs létjogosultsága a filmben. De mert hiányzanak a szavak, nem tudom felmérni, teljes vagy teljesebb-e nélküliük a kép. Nem tudom átadni magamat a filmnek, mert az azonosulásnak, sőt azt is mondhatnám, a megértésnek útjában állnak azok a részek, amelyeket én írtam a forgatókönyvben, s még inkább az eredeti dráma megmaradt részei. Azt hiszem, ez nagyon természetes érzés, csak éppen ítéletalkotásra nem tesz alkalmassá. Akkor sem, amikor nincs hiányérzetem, amikor Gaál István filmje pontosan olyan, amilyennek az én elképzelésem magam elé vetítette. Hiszen ilyenkor sem a valóságos filmet nézem, hanem benne, tükörként, egy másikat. Mindez azonban csak felismerés: sem kritikára, sem okvetetlenkedésre nem ösztönöz. Gaál tudja, mit miért csinál: enélkül a meggyőződés nélkül nem is lett volna érdemes együtt nekifogni a munkának.

Aztán a forgatás felidejében el kell utaznom, s mire megjövök, már vágják a filmet. Megnézem egyszer ezt is: a ládába kígyózó szalagok, jelölések, keretről lógó szalagdarabok, újra és újra visszapergetett képsorok ugyan érzékeltetik, hogy más, bonyolultabb munkáról van szó, engem mégis leginkább a kézirat első átjavítására emlékeztetnek.

Végül, még nyersen, látom az egész filmet is. A kettősség, amelyről az imént beszéltem, nem múlik el. De — még magam előtt sem nagyon merem bevallani, annyira illetéktelennek érzem magam —, tetszik a film. Azt hiszem, jó. Mit nem adnék érte, ha kiléphetnék forgatókönyvírói magamból, s úgy nézhetném meg.

SZÁSZ IMRE